

[0429] Het veldnamenonderzoek en het genre de vie concept

Bij mijn onderzoek van de historische geografie van Terschelling stuitte ik soms op veldnamen, waarvan de verklaring mij in aanraking bracht met auteurs van velerlei disciplines, streekkenners en locale historici, die met dezelfde moeilijkheden worstelden met betrekking tot de juiste betekenis van dergelijke toponiemen. Men ervaart dan dat deze auteurs vanuit hùn discipline of achtergrond tot totaal verschillende oplossingen komen. De rechtshistoricus, de socioloog, de agronoom, de bodemkundige en - last but not least - de etymoloog vinden elkaar moeilijk bij de verklaring van veldnamen als 'kamp', 'veld', 'land', 'ies', enz. Veelal verleidt de discipline die men beoefent, tot een verklaring welke past in het min of meer abstracte en onvolledige, vaak intuïtief gevormde, beeld dat iedere discipline van historische regio's, van culturen uit het verleden en - met name - van de bestaanswijze van de okkupanten die de veldnamen schiepen. Nog vaker ziet men dat deze beeldvorming zelfs praktisch geheel achterwege blijft: de toponiemen worden dan "verklaard" buiten de context waarin ze zijn ontstaan!

Wat is dan voor de historisch-geograaf de context waarbinnen de veldnamen zijn ontstaan? Het antwoord is: het g e n r e d e v i e dat in een kleine regio wortelde en zich ontplooidde. Eerst tijdens de grondige rekonstruktie van dit genre de vie kan de geograaf met succes de hulp van de etymoloog inroepen om te trachten met hem een aantal veldnamen te verklaren. De genoemde kleine regio is het dorp of de buurschap, of - beter gezegd - het territoriale toebehoren van deze kleine woonkernen. De buurschappen worden reeds door Tacitus genoemd, zijn 'vici' waren kleine territoriale rechtskringen¹. Voor de Middeleeuwen geldt dat de 'buurschaporganisaties' oudtijds de grondslag van de samenleving vormden /.../ De buurschap stelde niet alleen ten doel de regeling der gezamenlijke landbouwbelangen, de waterstaatszorg inbegrepen, maar bij deze gemeenschap berustte ook het overige plaatselijke bestuur, voor zover dit niet door hogere machten aan zich was getrokken². Deze definitie en omschrijving tonen een kleine samenleving die vanuit een (zorgvuldig gekozen) woonkern haar woongebied exploiteert en inricht met behulp van een aantal agronomische en waterstaatkundige technieken van een bepaald beschavingsniveau. De sociaal-economische actie-radius van de bewoners is klein, de zelfvoorziening staat voorop. Doch er is meer te zeggen over deze cellen, die de grondslag van de samenleving vormden. Daarbij komen we tot het begrip genre de vie.

Het begrip genre de vie is vooral van toepassing op oude agrarische samenlevingen met eenvoudige technieken. Verscheidene materiële en niet-materiële elementen van de cultuur zijn technieken in de breedste zin van het woord, technieken die door de traditie overgeleverd worden en die

de mens in staat stellen in specifieke milieus te leven. De instandhouding van een groep mensen wordt niet alleen verzekerd door de instituties die de groepscohesie handhaven, maar evenzeer door de technieken en werktuigen die de exploitatie van het milieu beogen. In feite is het genre de vie dus een combinatie van technieken, van landbouwkennis en landbouwpraktijken die hun "vervolg" vinden in sociale organisaties en zelfs in de geestelijke cultuur. In elk genre de vie vindt men creatieve en organiserende elementen, naast conserverende en fixerende elementen. Het genre de vie 'reflects both the animate and the inanimate aspects of the environment', als assemblage van technieken weerspiegelt het de interpretatie en creatieve aanpassing van menselijke groepen van e n aan het woonmilieu³. Samenvattend kan men stellen dat de buurschapsorganisatie het institutionele f r a m e vormde waarin een kleine gemeenschap zich economisch ontplooidde, haar woongebied exploiteerde en daarbij bedacht was op de handhaving van de groep op langere termijn. Bij de exploitatie van het buurschapsterritorium ontmoet de gekozen exploitatievorm de eigenschappen van het fysisch-ecologische milieu; dit werd door de eeuwen heen voortdurend gecorrigeerd, terwijl anderzijds de exploitatievorm zich min of meer wijzigde onder invloed van de fysisch-ecologische eigenschappen van dit woongebied en door externe invloeden. Zo zal de historisch-geograaf de veldnamen interpreteren in de context van het genre de vie van de buurschap, een genre de vie dat naast een groot aantal statische ook dynamische elementen bevat, waar er sprake is van een voortdurende ontwikkeling van het woonmilieu, naast een voortdurende wijziging van de bevolking naar criteria van omvang, vestiging en maatschappelijke samenstelling.

In het voorgaande werden de buurschap en het genre de vie conceptueel onderscheiden, al kan men stellen dat De Monté Ver Loren's definitie en omschrijvingen van de buurschap het concept van het genre de vie "ademen". Vergeten we echter niet dat de band tussen de twee concepten zeer nauw is: 'A study of the map in any region of hill and valley shows how parish boundaries were defined by farming considerations. Taking extreme examples so as to demonstrate the point more clearly, it may be shown how the need for shelter, for water, for grazing-land and land for tillage, in the proportions necessary to sustain the community, determined the shape and the size of the allocation of land, which came, ultimately, to form the parish'⁴?

Hetzelfde kunnen we opmerken over de territoria van de buurschappen en dorpen in Nederland. Daaraan kunnen we nog toevoegen dat de l o k a t i e van een nederzetting zeer sterk bepaald wordt door de afstand van de woningen tot het zoete water, tot het bouwland, grasland, hooiland, de plekken waar men brandstof vindt en waar men bouw materiaal kan vinden. Dit zijn dan hoofdelementen van een oude agrarische economie, maar elementen als de overnachtings- en drenkplaatsen van het grotere en kleinere vee, melkbochten

enz. spelen eveneens een rol. Voor de onderscheiden genres de vie hebben al deze elementen een wisselende betekenis.

De veldnamen vormen één van de vele elementen die bijdragen tot de rekonstruktie van het genre de vie van een micro-regio. In de rekonstruktieprocedure moeten eerst de ecologisch-fysische grondslagen van de buurschap worden beschreven, dit vereist de vervaardiging van bodemsoortkaarten, geologische kaarten, hoogtekaarten, kaarten met de grondwaterstanden en bewegingen, kaarten met vroegere vegetatietypen, kaarten met de drainagepatronen. Een volgende stap is het verzamelen van de oudste landschappelijke kaarten en vooral van kadasterkaarten. Een confrontatie van het oudst bekende landgebruik met deze serie kaarten geeft belangrijke inzichten in de grove okkupatieprincipes, in de grote lijnen van het genre de vie. De veldnamen beginnen nu steeds groter betekenis te krijgen. De grenzen van deze grote verbruikscomplexen kunnen dank zij de toponiemen nauwkeurig worden vastgesteld, met hulp van veldnamen kan men oude paden, driften, melkplaatsen, verzamelplaatsen van het vee, melkbochten, natte en droge weiden enz. rekonstrueren.

Dank zij de veldnamen ontmoet men oude afwateringssystemen, laat ontgonnen land, slecht en goed land. Van zeer groot belang is de confrontatie van de toponiemenkaart met de kaarten die de pachtwaarden (belastbare opbrengsten) van de cultuurgrond vermelden, hierdoor krijgt men begrip voor de kwalificaties die ons voorgeslacht via de toponiemen aan haar cultuurgrond gaf. Met behulp van de toponiemen is het mogelijk om steeds verder door te dringen in de zeer intieme betrekkingen die de buurschapsbevolking met het woongebied vestigde en voortdurend verfijnde. Na de grondige analyse van het cultuurlandschap begrijpt men tenslotte de creatieve en organisatorische technieken van de bewoners, de functies welke zij aan de natuurlijke elementen van hun woongebied toekenden, de aard van de talrijke korrekties op dat milieu, de keuze van hun vestiging en ... de kwaliteit van de samenlevingsgrondslag.

Deze beschouwing over de betekenis van veldnamen heeft voornamelijk betrekking op "sleutel"-toponiemen, dus veldnamen met voor onze doelstelling indicatieve waarde. Inderdaad kan de historisch-geograaf met een groot aantal toponiemen maar weinig uitrichten. Des te meer is hij gebrand op een uitstekende samenwerking met etymologen bij de verklaring van de sleuteltoponiemen. En ik meen ook dat deze samenwerking geboden is, willen de etymologie en de historische geografie zich verder krachtig ontwikkelen. De procedure welke ik in het voorgaande beschreef, is naar mijn ervaring de enige procedure die een einde maakt aan een tijdperk van speculaties en gissingen m.b.t. de betekenis van de veldnamen, een tijdperk waarin men het oudste bouwland van een buurschap projecteerde in een van de drassigste delen van het toebehoren, of in een van de droogste delen of - nota bene - ver van de oudste nederzettingkern.

In de tweede plaats meen ik dat geografen en etymologen veel meer geschoold moeten worden in de landbouwpraktijken en in de kennis van de levensverrichtingen van planten en dieren. Een voorbeeld uit mijn studie over Terschelling⁵ mag dit illustreren. De veldnaam 'kamp' werd door de meeste auteurs afgedaan als een onbelangrijk toponiem, dat waarschijnlijk op een stuk akkerland betrekking had, een individuele ontginning van latere datum. Bij zorgvuldige bestudering van een groot aantal fysieke kaarten bleek dat de 'kamp' steeds begrensd werd door een zoet water voerende beek, terwijl de begroeiing eveneens wees op een overvloed van zoet water. Uit de plaatsing van de kamp in het dorpsstoebehoeren en uit de ligging aan veedriften bleek dat hier vroeger het dorpsvee ingeschaard werd. Uit de overvloed van zoet water kan men besluiten dat hier geen schapen, doch eerder het rundvee op gezette tijden werd ingeschaard. Daar de meeste kampen dicht bij de boerderijen aangetroffen werden, moet men aan ingeschaard ploegvee denken, of aan ossen voor de slacht en verkoop. Toch ook kan men vermoeden dat het in de wadweiden grazende rundvee periodiek met zoet water "doorgespoeld" moesten worden. Dank zij Laur kreeg ik voldoende etymologische steun voor mijn identificatie van de kamp als gemeenschappelijk geëxploiteerde en speciale weide van het groter dorpsvee⁶. Dit voorbeeld toont dat de samenwerking van historisch-geografen en etymologen, mits gebaseerd op duidelijke concepten en procedures van onderzoek, in de toekomst veel vrucht kan afwerpen.

Groningen

G. Smit

N o t e n

1. J. Ph. De Monté Ver Loren, Hoofdpijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke organisatie in de Noordelijke Nederlanden tot de Bataafse onwenteling (Utrecht 1961), p. 22.
2. Idem, p. 56-58.
3. Max Sorre, La notion de genre de vie et sa valeur actuelle, in: Annales de Géographie 1948, p. 97-108 en 193-204.
4. C. S. Orwin and C. S. Orwin, The open fields, p. 24. (Oxford University Press, ³1967).
5. G. Smit, De agrarisch-maritieme structuur van Terschelling omstreeks het midden van de vorige eeuw (Leeuwarden, 1971), p. 40.
6. W. Laur, Die Ortsnamen in Schleswig-Holstein (Schleswig, 1960), p. 319.